

C. W. CERAM
TANRILARIN
VATANI
ANADOLU

Gizemli Hititlerin Keşfi

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
9.
BASIM

 Remzi Kitabevi

TANRILARIN
VATANI
ANADOLU

C. W. C E R A M

TANRILARIN
VATANI
ANADOLU

Gizemli Hititlerin Keşfi

Türkçesi
Esat Nermi Erendor

Remzi Kitabevi

TANRILARIN VATANI ANADOLU / C. W. Ceram
Özgün adı: *Enge Schlucht und Schwarzer Berg*

©1955 Rowohlt Verlag GmbH
Reinbek bei Hamburg, Germany

Türkçe yayın hakları © Remzi Kitabevi, 2023
Bu kitabın yayın hakları ONK Ajans
aracılığıyla alınmıştır.

Her hakkı saklıdır.
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Ömer Erduran
Son okuma: Sevrin Uysal
Kapak düzeni: Ömer Erduran
Kapak görseli: Shutterstock /Aytuğ Bayer

ISBN 978-975-14-2188-3

BİRİNCİ BASIM: Koza Yayınları, 1974
İKİNCİ BASIM: Remzi Kitabevi, 1983
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ DOKUZUNCU BASIM: Temmuz 2024

Kitabın bu basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

I. VAROLUŞLARININ SIRRI

1. Keşif ve Seziş 9
Leander Asya'dan Avrupa'ya yüzüyor. MS 1871 yılında Hititler hakkında neler biliniyordu? Bugün bilinenler. Küçük Asya: Kuzey Almanya gibi bir kış, Güney Fransa gibi bir yaz. Texier ve Boğazköy kalıntıları. "Şeyh İbrahim" Hama Taşları. Sayce, Hitit İmparatorluğu'nun varlığını tahmin ediyor.
2. Kutsal Kitap ve Yeni Araştırı 22
Hız. İbrahim ve "Heth Çocukları"... Kaynak tarih kitabı olarak İncil. Bir çiftçinin karısı kil tabletlerini etrafa fırlatıyor. Amarna arşivleri. "Kardeşim, bana çok altın göndermeli." Humann ve Luschan, Zincirli'de kazı yapıyor. "Ölüm ülkesi çiçekleri"nin altındaki aslanlar. "Amacımız olan hedefe varmıştık." – gerçekten mi?
3. Winckler'ın Boğazköy Kazısı 37
Yahudi düşmanı ve onun Yahudi para babaları. Eski Selçuklu beylelerinden birinin soyundan gelen Ziya Bey. İlk otuz dört kil tablet. 3100 yıllık bir kraliyet anlaşması. Hititlerin başkenti Hattuşa. Ziya Bey'in verdiği ziyafet. Tarladan patates toplarcasına toplanan levhalar. Gars-tang, Winckler'ı ziyaret ediyor. Üsteğmen Kammergruber bilimin ilerlemesine yardımcı olur.

II. YAZILARININ SIRRI

4. Yazıların Esrarını Çözme Sanatı 53
Ölü diller. Klasik örnekler: Grotfend ve Champollion. Akademisyenlerin hayali: İki dilli metinler. William Jones Sanskritçe öğreniyor. Hint-Avrupa dil ailesinin keşfi. Friedrich Hrozny'nin ön raporu. Ninda, Ezza ve Vâdar. Hititler Hint-Avrupalıydı.
5. Hititler, Hititçe mi Konuşuyorlardı? 63
Hrozny için sorular. Hint-Avrupalılar Anadolu'ya nasıl geldiler? Etimolojinin tehlikeleri. Hititçenin grameri. Bir bilgin Hitit yazıcılarının hatalarını düzeltiyor. Boğazköy'ün sekiz dili. Çince Londra'da önemli bir dil mi? Hattili dilini gerçekten kim konuşuyordu? "Denizden çıkıp yükselirsin." Çivi yazısı ve hiyeroglifler.
6. Hiçbir Şeyden Yola Çıkılarak Hiçbir Şey Çözülemez 69
Sayce elli beş yıl boyunca Hitit hiyeroglifleri üzerinde çalışıyor. Kral, şehir ve ülke. Küçük eğri çizginin önemi. İstanbullu madeni para ko-

leksiyoncusu. Altı işaret çözüldü! “Kameranın aldanmayan gözü.” Messerschmidt ve Jensen. On dört akademisyen aynı iz üzerinde. Çirkin kavgalar. Boğazköy’ün iki dilli mührü. İlk kanıt.

III. EGEMENLİKLERİNİN SIRRI

7. Hattuşa Kralları 85
Tarih yazımı üzerine. Bilim mi kurgu mu? Herodot ve Suetonius. Ranke ve Spengler. “Kültürel Tarih”in icadı. Anitta’nın laneti. Labarnas imparatorluğu kuruyor. Hattuşili’nin vasiyeti. Muşşili Babil’i fethediyor. En hain cinayet. Telipinus’un yasası. Kayıp iki yüzyıl.
8. Tarihleri Saptama Bilimi 94
Kronolojinin önemi. Tarihsel tarihlendirmenin temeli. Eski Babil kral listesi WB 444. Kroniklerin düzeltilmesi. İlk tarihsel dayanak noktaları. Sirius’un yıllık hareketi. Dünya tarihindeki en eski tarih? Tufandan sonraki onuncu kraliyet şehri. Mari’nin arşivleri. İzotop C 14.
9. Kadeş Savaşı ve Sonsuz Barış 109
MÖ II. binyılın en büyük buluşu. İlk at eğitimi el kitabı. II. Muşşili’nin Veba Duası. Troya’dan Dien-bien-phu’ya savaşlar. Kadeş Savaşı. Ramses’in versiyonu. Barış anlaşması. Hitit prensesinin düğünü. Hattuşa yanıyor.
10. Şehir ve Ülke – Halk ve Töre 142
Ziya Bey’in Konağı. On dokuz yıl sonra. Morgen Herr Hauptmann! İşçilerin isyanı. Bittel, bin yeni kil tablet buldu. Bir Hitit İmparatorluğu - ama bir Hitit kültürü var mıydı?

IV. ARTAKALANLARIN SIRRI

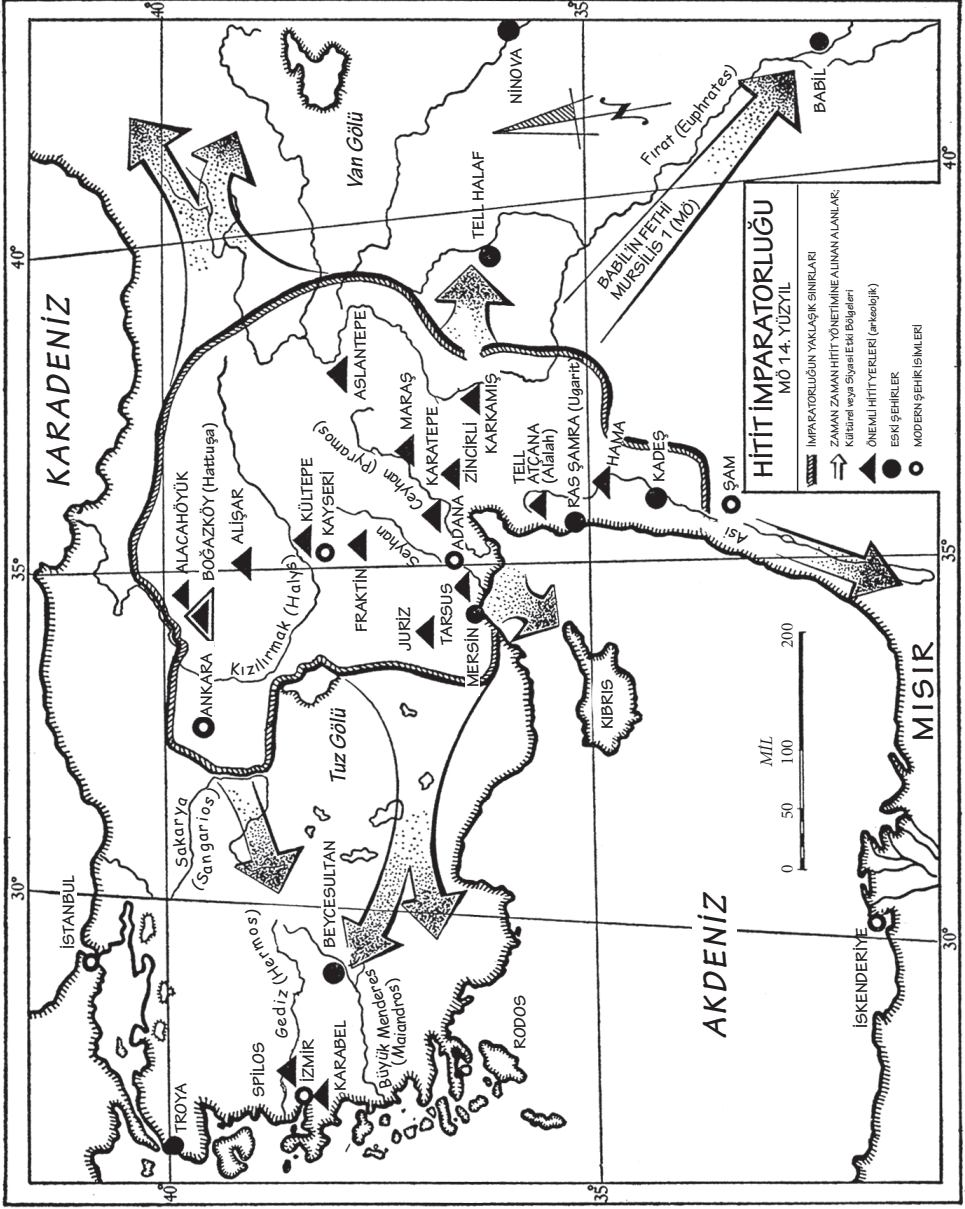
11. Karatepe’nin Keşfi 155
Aslanlitaş. Bossert semitik bir yazıt ve Hitit hiyeroglifleri bulur. Karatepe’yi gerçekten kim keşfetti? Göçebelerin siyah çadırlarında. Kale, heykeller, kabartmalar ve yazıtlar. Hata. Geceleyin Karatepe’de.
12. Asitavandas Konuşuyor 170
Fenike yazıtının çevirisi. Karatepe’nin efendisi Kral Asitavandas. Zamir (n k) ve Kral Anek. İki dilli metin hakkında şüpheler. Steinherr hiyeroglifler hakkında rüya görüyor. Başka bir iki dilli metin mi?
13. Son Görünüm 177
Hitit İmparatorluğu Tarihinin Kronolojik Tablosu 179
Açıklamalar 182
Kaynakça 187
Dizin 203

I

VAROLUŞLARININ SIRRI

*Ayı avında ok ve yayla Hitit savaőcısı,
Karatepe'den*

BİRİNCİ BÖLÜM

Keşif ve Seziş

ÇOK ESKİ ZAMANLARDA genç Leander, sevgilisi Hero'nun⁽¹⁾ kollarına atılabilmek için her gece Çanakkale Boğazı'nı yüzerek geçerken aynı zamanda Asya'dan Avrupa'ya geçmiş oluyordu. Greklerin *Hellespont*, Avrupalıların *Dardanel* dediği, bir yandan Akdeniz'e, bir yandan Marmara'ya açılan bu dar boğaz; bir su engeli değil, Küçük Asya ile Avrupa arasında bir köprüdür. Bunun böyle olduğunu Ege uluslarının göçleri gösterdiği gibi I. Serhas (MÖ 480)⁽²⁾ ve Büyük İskender (MÖ 336) de tanıtlar.

Böylece Küçük Asya dediğimiz bugünkü Türkiye, tarihin ilk çağlarından beri insan kitlelerinin geçiş ülkesi, çeşitli ulusların çatıştığı alan ve giderek içinde kaynayıp eridiği bir pota olmuştur.

Burada tarih, sadece dökülen kanları, salt ölüm kalım çabalarını anlatır. Doğu'yla Batı çatıştığında bu, hep böyle olmuştur; günümüze kadar, hatta Stalingrad'a kadar. Burada yalnızca kesin çözümlenmeler vardır; İskender'in Gordion⁽³⁾ Düğümü'nü kılıcıyla parçalayışı gibi kesin çözümlenmeler.

Bu yüzden İndo-Cermen⁽⁴⁾ kökenli Hititlerin tarih sahnesine çıkıp İsa'nın doğumundan 20 yüzyıl önce bu topraklarda yaptıkları işlerde, İsa'nın doğumundan 20 yüzyıl sonrasının insanları bizler için de ibret alınacak çok şey bulunmaktadır. Çünkü Hititolog Albrecht Götze'nin dediği gibi “*Avrupalı ulusların kültür dünyasında görünmeleri Hititlerle başlar; bu da onların ilginçliğini daha da artırmaktadır.*”

Dünya tarihinin böylesine önemli bir hareketini başarmış bu ulusun, bilim tarafından ancak çok kısa bir süre önce keşfedilmiş olması, tarih biliminin tarihinde gerçekten ender rastlanır bir olaydır. Bugün bilimin, bu ulusun tarihini birçok bakımdan ayrıntıya girerek yazacak duruma gelebilmesi de *mucize* di-

(1) bkz. Açıklamalar bölümü, madde 1.

(2) MÖ 486-465 arasında Pers Kralı. Gemilerden köprü kurarak Çanakkale Boğazı'nı geçti. Atina'yı yaktı. Salamis Deniz Savaşı'nda yenilerek geri çekildi.

(3) Polatlı yakınında Frigya'nın başkenti.

(4) bkz. Açıklamalar bölümü, madde 2.

ye nitelendirilebilecek bir olaydır; çünkü böylesine bir iş, üç binyıldan fazla bir zaman önce göçüp gitmiş bir ulusun dilini öğrenmeyi, yazısını okuyup anlamayı gerektiriyordu. Bu çapta bir bilgi düzeyine çok kısa zamanda erişilmiş olması hayranlığımızı uyandırıyor. Bu düzeye erişmek yolunda bilim adamları hangi yöntemlere başvurmuşlardır, hangi araştırmaları ve kazıları yapmışlardır?

İşte kitabımızın konusu bunlardır.

İlk büyük ansiklopedik sözlüğün, bütün bilimleri, bütün sanatları kapsayan büyük *Fransız Ansiklopedisi*'nin yayımlanmasından bu yana iki yüzyıl geçti. O zamandan beri bilimler, alanlarını çok genişlettiler. Bu genişlemenin belirli bir zaman dilimi içinde nereden nereye geldiğini anlamamız için en iyi rehber, yine eski ansiklopedilerdir. Bu konuda bize 1871'de yayımlanmış *Meyer Ansiklopedik Sözlüğü*'nün *Hitit* maddesi, yararlı bir örnek olacaktır.

Burada Hititler şöyle anlatılıyor: “*İsrailoğullarının Filistin’de karşılaştığı bir Kenan Ülkesi ulusudur. Hebron’un aşağı kesiminde, Amoritlere komşu otururlardı; sonraları Bethel’in kuzeyine geçtiler. Hazreti Süleyman’ın egemenliği altına girdiler. Bir süre Suriye’de bir Hitit Krallığı da var olmuştur.*”

Ansiklopedi’de bu bilgi yedi satırdır. Sadece kısa oluşu bakımından değil, üstelik birçok önemli noktadaki yanlışları nedeniyle kusurlu bir bilgidir. Aslına bakılırsa bu satırlar, Kutsal Kitap’ın (Ahd-i Atik-Tevrat)⁽¹⁾ gelişigüzel değindiği şeylerin olduğu gibi aktarılmasıdır, o kadar!

O hâlde tarihçiler, 1871 yılında Hititler hakkında hiç denecek derecede çok az bilgiye sahiptiler. Bugün bu ulusun MÖ 2. binyılda çok büyük bir siyasal güç olduğunu, egemenliğini bütün Küçük Asya’dan sonra Suriye’ye de yaydığını, Babil’i⁽²⁾ fethedip Mısır’la başarılı savaşlar yaptığını öğrendiğimiz zaman, kendine özgü yazısıyla, kendine özgü hukuk düzeniyle köklü kültürünü kanıtlamış, böylesine dev bir gücün arkeologların kazmasından, tarihçilerin karşılaştırmalar yapan gözünden 20. yüzyıla varıncaya dek nasıl kaçmış olduğuna insanın bir türlü aklı ermiyor.

Ya sonunda bir avuç bilim adamının, yirmi kişiden az insanın, ilk kazmanın vurulduğu andan itibaren 15-20 yıl içinde, o zamana kadar bilinmezliğin karanlığında kalmış bir kültürü aydınlatmaları, hayran olunacak bir iş değil midir? Bu alanda ilk kazmayı vuranın çok şanslı kişilerden biri olduğunu, bu işin, onu bir arkeolog yaptığını da belirtmek gerek. Ancak bunu anlatmazdan önce, tarihini örten esrar perdesini araştırmacılarla birlikte açacağımız ülkeye de şöyle bir göz atmalıyız.

(1) bkz. Açıklamalar bölümü, madde 3.

(2) Güney Mezopotamya’da MÖ 1830-539 yıllarında yaşamış, başkenti Babil olan devlet. 1. Babil devletini Hititler MÖ 1530’da, 2. Babil devletini İskender, MÖ 331’de yıkmıştır.

KÜÇÜK ASYA... Büyük Asya Kıtası'nın eklemesi. Sadece bir uzantısı, bir devamı değil, aynı zamanda bir modeli. Eskiler, Küçük Asya-*Asia Minor* adını vermekle, burasının, büyük Asya'nın biçim ve çizgilerini tekrarlayan bir yer olduğunu belirtmek istemişler: Orta kesimde yüksek yayla, etrafını kuşatan sıradağlar ve her yanda sekiler hâlinde vadilere doğru inen bir arazi.

Aslında bu tam bir Asya Kıtası modeli değildir; eskiler, büyük Asya'nın kuzey ve doğu sınırlarını bilmediklerinden böyle bir benzetmeye kalkmış olmalıdır.

Bugün Küçük Asya'dan trenle, kamyonla, otobüsle ve Amerikan taksileriyle geçiliyor. Kimi zaman da atla gitmek zorunluluğu doğuyor. Altınızda çatırdayan tahta eğerin üstünde doğrulup burasının nasıl bir ülke olduğunu seyrettiğinizde, aynı anda bir zamanlar nasıl bir ülke olduğunu da seyretmiş olursunuz. Bugün hâlâ Anadolu'nun içlerinde yekpare tahta tekerlekli öküz arabalarına, kağınlara rastlayabilir, gıcırtilı inmesini millerce öteden duyabilirsiniz.

Bugün güneşin altında uzanan boz renkli köylerin durumu, üç binyıl önce zengin Asur'dan⁽¹⁾ Anadolu'nun bağrına alışveriş için ilk Asurlu tüccarların sokulduğu zamandakinden pek farklı olmasa gerek. Bu köylerin evleri hâlâ kerpiçtendir. Kavurucu güneşte bel veren, arada bir görülen sağanaklarda parça parça eriyip giden kerpiç... Bu yüzden köyler acayıplıkları seven bir hayal gücü tarafından yaratılmışçasına çirkin görünümde dirler. Yirmi yıl bile ömrü olmaz kerpiç evlerin; yıkılıverirler, yıkıntısı üzerine torunlar yenilerini yaparlar. İşte “*arkeolojik tabakalar*” da böyle oluşur.

Küçük Asya, İspanya'dan, Almanya'dan, Amerika'dan, Kaliforniya'dan daha büyük değildir. Avustralya'daki Queensland eyaletinden biraz küçüktür.

Coğrafyası bakımından merkez noktası sayılan Kayseri'de, Amsterdam'daki gibi kış, Toulouse'deki gibi de yaz olur. Toros boğazlarında bugün de yaban hayvanları dolaşır; kurt sürüleri koyun ağıllarına saldırır ve Afrika sürüngenleri, kayalarda güneşlenir. Ve karanlık çökünce sırtlanlar, katırtırnağı ormanlarında dolaşmaya, çakallar gece şarkılarını söylemeye başlar.

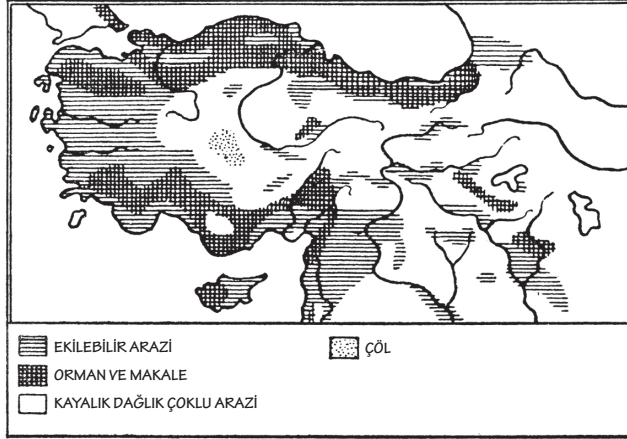
Kuzeydoğuda çay yetiştirilir, güneybatıda pamuk ve turunçgiller. Adana'da bir köylü gördüm; Antik Çağ'dan kalma bir duvarı rüzgâr siperi yapmış, küçük bahçesinde limon yetiştiriyordu.

Yazılıkaya'da, Hititlerin *Boğazköy*'ündeki⁽²⁾ bu kutsal yerinde bir bekçi vardır; tapınağın avlusunda tanrı kabartmalarının dibinde özenle yetiştirdiği acı soğanları toplar, karısına götürürdü.

Irmak vadilerinde ve dar ovalarında tütün yetişir; afyon, tahıl ve zeytin yetişir. Ama böyle yeşil vadi ülke boyunca kaç tanedir?

(1) Kuzey Mezopotamya'da kurulmuş ve MÖ 2104-612 yılları arasında yaşamış devlet. Başkenti Musul yakınında Ninova'dı. Sınırları savaşlara göre değişmiştir. Babilliler ve Medler, Asur egemenliğine son vermiştir.

(2) Ankara'nın 150 km doğusunda, Yozgat'ın kuzeyindedir.

Küçük Asya'nın bitki örtüsü

Küçük Asya'da gemi trafiğine elverişli bir tane bile akarsu yoktur. En büyüğü Kızılırmak'tır; Antik Çağ'ın *Halys*'i. Kral Krezus buradan geçmezden önce kâhinlere danışmış; irmağı geçerse kehanet gerçekleşecek, büyük bir devlet yıkılacakmış. Dedikleri gibi de olmuş, Krezus kendi devletini yitirmiş.

Kızılırmak doğudan gelerek Orta Anadolu'da kocaman bir yay çizer, sonra da kuzeydeki dağları yarıp Karadeniz'e dökülür. Öteki ırmaklar daha da önemsizdir.

Küçük Asya'nın üçte biri yüksek yayladır; susuz, bitkisiz, yer yer çıplak kayalarla delinmiş bozkırdan bir halıdır. Arada bir, mavi mavi parıldayan büyük bir su birikintisi göze çarpar; bir tuz gölüdür bu. Bu topraklarda yüce soylu bir tekdüzelik vardır, renkler kavruk ve mine gibi yanıktır. Çoğu zaman ürperti verir insana. Yalnız başına giden bir atlı karşınıza çıktığında, sanki bir tehlike geliyormuş izlenimini uyandırır. Bir dağ dizisine yaklaşılmca türküntüler sarar her yanınızı, sanki orada çok daha kötü şeyler sizi tehdit edecektir; sanki çok daha bilinmezlerle dolu bir dünya beklemektedir.

Kerpiç köylerden birine varırsınız, ilkin bir mezarlık gibi görünür; titrek ışık oyunları ile yakıcı sıcaklığın altında evlerin kapıları ölü gözleri gibi bakar. Sonra adamlar çıkar ortaya, kadın göremezsiniz; birkaç meraklı çocuk bir el işaretleriyle kovalanır. Ve adamlar ağır adımlarla yanınıza gelir, çizgileri oynamayan yüzlerinde meraklanmanın en küçük belirtisini bile göremezsiniz. Yabancı'nın çevresinde halka olurlar, sonra da hiç konuşmadan ona bakarlar. Derken bir bardak çay yabancıya uzatılır, yabancı da susan yüzlerin çemberini gözden geçirip sıkıntıyla gülümser.

Burada Yakın Doğu insanların kulak tırmalayan patırtısı yoktur, burada masallardaki Doğu ülkelerinin renkli görkemi yoktur. Burada garip bir onur, bir ağırbaşlılık gözünüze çarpar; aynı duygu bu topraklara, bu dağlara, bu yaylalara

baktığınız zaman da içinizde belirir. Burada insan davranışlarına toprak yön vermiş, onları kendisine benzetmiştir.

Küçük Asya'dan geçen ulusların sayıları da, çeşitleri de öylesine çoktur ki Eski çağların başlarında –sadece bir tanesini saymazsak– uzun süre ayakta kalabilecek büyük devletlerin kurulması olanağı bulunamamıştır. Bunlar, 4. binyıla kadar hep birbirleriyle dövüşüp durmuş uluslar, boylar, insan sürüleridir.

Ele aldığımız konu, genel tarih ve coğrafyadan daha çok arkeolojik araştırmaların anlatımıyla ilişkili olduğundan gözlemlerimizi artık bu noktada kesiyoruz.

Bunlar, öğreneceğimiz tarihsel gerçekler karşısında duyacağımız hayreti biraz daha artırmaya yarayacaktır. Tarihsel gerçek ise böylesine paramparça bir ülkenin ilk çağlarında çeşit çeşit boyların bir araya gelip bir ulus oluşturmasıdır; birlik bir devlet kurmak için hiç de elverişli ön koşullar bulunmadığı hâlde kısa süre içinde Ön Asya'nın en büyük siyasal gücü düzeyine erişmesidir; üstelik kültürel etkisini Grek dünyasına kadar uzatması, belki de bunu henüz bilemediğimiz bir derinlikte yapmasıdır.

Modern araştırmanın bu ulusla ilk rastlaşması, hem de bunu dolaylı yollarla değil de doğrudan doğruya onun eski başkentine el atarak yapması, ayrı bir garip hikâyedir.

GEÇEN YÜZYILIN 30. yılı başlarında bir Fransız araştırmacı, İç Anadolu'ya yapacağı geziyi özene bezene planlıyordu. Daha sonra, “*Amacım, eski Tavium⁽¹⁾ kentinin yerini bulmaktır,*” diye yazar; “*bütün ipuçları, bu kentin eski Halys'in –Kızılırmak'ın– kıyısında verimli bir bölgede bulunması gerektiğini gösteriyordu.*”

Fransız'ın ön hazırlıkları sırasında yakındığı türlü işler olur. Gezi notlarında bunları okuyoruz. Önemli değildir bizim için. Ama sonunda Türkiye'ye gelmeyi başarıyor: “*Her ne kadar derlediğim bilgilerin hepsi eksik şeyler idiye de ben, yine kervanımı 28 Temmuz 1834'te harekete geçirdim. Kuzeye gidiyorduk.*”

Kısa bir süre sonra Kızılırmak'ın büyük yayı içinde küçük bir köy olan Boğazköy'dedir. Burada tek başına atla dolaşırken birdenbire harabelerle karşılaşır. Soluk kesen bir görünümdür bu. Burasını tarihte bir yerlere bağlamaya kalkışırsa da bu kez büsbütün çaresiz kalır.

Arkeolog ve gezgin Charles Felix-Marie Texier (1802-1871), bilim aşkıyla çeşit çeşit geziler yaptı; 19. yüzyıl onun gibi geçmişin patikalarına sapabilmek için can atan insanlarla doludur. Yine bu yüzyıl, teknik bilimlerin evrimini yansıtan bir ayna gibidir, aynı zamanda o güne kadar tarihin dayandığı temellerin artık bu yükü taşımaya gücü yetmeyeceğini de gösteren geleceğe yönelik bir objektiftir.

(1) Yeri kesin olarak saptanamamış fakat çoğunlukla Kayseri yakınında, Kültepe'de bulunduğu kabul edilen Antik Çağ kenti.

Tavium'u arayan Texier, *Boğazköy*'de dikkatini çeken birkaç şey öğreniyor ve bunların doğruluk derecesini denetlemek istiyor. Yıkık kerpiç evlerin arasından tepeye doğru giden berbat bir yola sapıyor, yalçın kayalarla kaplı tepeye tırmanıyor. Ve birden gördüğü manzara karşısında afallayıp duralıyor:

Önüne, sıra sıra dizilmiş dev taş bloklar çıkmıştır; karşısında binlerce yılın aşındırmasına rağmen yine de sanki ezelden beri varmışçasına bir yapının temelleri yatmaktadır. Devler tarafından yapılmış gibi ölçülere sığmaz büyüklükte bir yapıdır bu.

Tepeye tırmanmaya devam ediyor, pervasızca mahvedilmiş bir arazide çevreyi seyrediyor; bir duvar kalıntısına rastlıyor, adımlıyor, uzunluğu bir kilometredir.

Tepenin doruğuna vardığında dört bir yanını gözden geçirir. Görebildiği kadarıyla bütün bu harabeleri zihninden pergele vurur ve bu yıkıntıların bir zamanlar bir şehir meydana getirmiş olduğunu anlar; hem de *“En parlak çağındaki Atina kadar büyük bir şehir.”*

Böyle bir şehri kimler kurmuştu? Burası Tavium olabilir miydi?

Yoluna devam ederek duvarda iki heybetli kapı buluyor. Birinde bir insan vücudu kabartması vardır, belki bir kralın kabartmasıdır; insandan büyük, hiç bilinmeyen bir üslupta yapılmış, o güne kadar gördüklerinin hiçbiriyle karşılaştırmaya girişemeyeceği bir kabartmadır. Öbüründe taştan bir aslan heykeli vardır.

Bunların resimlerini yapar, sonra da yanındakilere kopyalarını çıkarttırır. Ancak ne var ki ressamın kendi çağlarının çocuklarıdır; onlardaki burjuva ruhu, Fransız restorasyon döneminin biçim verdiği bu ruh, böyle anıtlara sadece hayranlık duyabilir fakat onu kavrayamazdı. Bu yüzden de onların bize resim hâlinde bıraktığı aslanlar hayal ürünüdür. Hele cepheden bakıldığında 19. yüzyılın ilk yarısında moda olan Biedermeier⁽¹⁾ stiliyle yapılmış yakıştırma aslanlardır.

Gördükleri karşısında Texier ilk yorumu yapacak gücü kendinde buluyor:

“Tepeden tırnağa eski Tavium'u bulmak düşüncesiyle yükliydim; bu harabelerde bir Jüpiter tapınağını, yanı başında Strabon'un anlattığı düşkünler yurdunu göreceğimi umuyordum... Ama bir süre sonra bütün bu düşüncelerden vazgeçmek zorunluluğunu duydum.”

Arkasından da şunları ekliyor: *“...burada Roma çağlarından herhangi birine yerleştirilebilecek cinsten hiçbir yapı yoktu. Harabelerdeki bu kendine özgü ve görkemli karakter, şehre tarihsel adını vermeye kalkıştığımda beni olağanüstü sıkıntılara uğrattı.”*

Daha sonraları resimlerini baskıya vereceği sırada, kendisinden bir yıl sonra *Boğazköy*'ü görüp aynı şekilde burayı Tavium sanan İngiliz William Hamilton'un notlarını gözden geçirdi ve ayrıca Antik Çağ yazarlarının verdiği bütün bilgileri bir kez daha inceleyip kendi görüşüyle karşılaştırdı. Arkasından da yeni bilgilere

(1) 1815-48 yılları arasında etkili olmuştur. Mobilyada rahatlık ve sadeliği, resimde mutlu aile hayatını ve hoş doğa görünümünü tasvir etmeyi amaçlamıştır.

dayanarak harabeleri Tavium sanan görüşlere karşı çıktı ve burasının Krezus⁽¹⁾ ile Keyhusrev'in⁽²⁾ önünde ünlü savaşlarını yaptıkları *Pteria* olduğunu ileri sürdü.

Ne var ki Texier'i başka sürprizler bekliyordu. Köylülerden biri, onu *Boğazköy*'den hayli ötelere götürdü; güçlkle yürünülen bir patikadan derin bir ırmak vadisine indiler; karşı tepelerdeki düzlüğe varmaları iki saat sürdü. Ve orada *Yazılıkaya* dediğimiz yeri buldu.

Yalçın bir kaya kitlesi dimdik göğe yükseliyordu. Geniş bir yarık açılmış ve bu yarıktan bakıldığında kabaca düzeltilmiş yontma taşlar üstünde garip resimler göze çarpıyordu. Texier, bu duvarların üstünde tören alayı hâlinde yürürken taşlaşmış tanrılar gördü; başlarında sivri külahları vardı, elbiselerin belleri kemerliydi.

Kaya yarığında sağa sapınca, bu defa da başka resimlerle karşılaştı. Bunlar, değişik elbiseli, değişik kişilerdi; kafalarında sivri külahlar yerine takke biçimi başlıklar vardı. Figürlerden ikisi kanatlıydı, ötekiler de ellerinde ne olduğu pek seçilmeyen bir şeyler tutuyorlardı; arka arkaya sıralanmışlardı ya da artlarından hayvanlar geliyordu.

Texier gördüğü bu taştan garip geçit alayından afallamış bir hâlde çıkış yerini aradı. O zaman sol yanda dar bir aralığın, daha dar bir kaya yarığına açıldığını fark etti. Giriş yerinde olduğu yerde mihlanıp kaldı, geçitte sağlı sollu taşlara oyulmuş kanatlı iki dev vardı. İnsanüstü bu iki varlık, girişin bekçiliğini yapıyor gibiydiler.

Texier duraksadı ama yine de içeri girdi. Batı yönündeki düz duvarda yeniden bir geçit alayı gördü. On iki savaşçıydılar, kimbilir belki de tanrıydılar; arka arkaya dizilmişler, sert adımlarla yürüyorlardı. Hedeflerine erişmek çabasıyla kendilerinden geçmiş, korkunç bir katılık içindeydiler. On iki kişiydiler; başlarında sivri külahları, omuzlarında eğri kılıçları, uygun adım yürüyen on iki kişi.

Bunların çaprazlama karşısındaki taşa çok iri bir figür vardı; korumak istercesine daha küçük bir figürü kucaklıyor, onun üzerinden uzattığı kolu, çiçeğe benzer bir şekli boşlukta tutuyordu. Bu şekil ise hiyeroglif benzer bir yığın işaretten oluşmuştu. Besbelli bir şeyin simgesi idi bu... ama neyin?

Texier bunları seyretti, sonra tekrar büyük avluya döndü. O zaman aynı işaretlerin burada da bulunduğunu gördü. Bazıları havanın ve zamanın etkisiyle öylesine hırpalanmıştı ki birer işaret olduğunu seçmek bile güçleşmişti. Bütün bu işaretler bir süsleme, birçok bezek miydi? Yoksa bir yazıtın parçaları mı?

Yazılıkaya'dan ayrılırken Texier, giriş yerinin önündeki düzlüğü şöyle bir gözden geçirdi. O zaman bir duvar kalıntısı fark etti. Neyin duvarı olabilirdi? Bir yapının mı? Yarık kayaya giriş için yapılmış büyük bir kapının mı?

(1) Kroisos, MÖ 560-540'ta Lydia'nın zenginliğiyle ünlü son kralı.

(2) Büyük ünvanlı Pers Kralı. Anadolu'yu ve Babil'i fethetti. MÖ 6. yüzyıl İran dilinde adı Kurus'tur.

Artık kesinlikle anlamıştı. Burası çok eski çağlardan kalma kutsal bir yerdi. Her şeyi kendine özgü bir kaya tapınağıydı.

Peki ama kimler yapmıştı burasını? Hangi ulusun din törenleri için kullanılmıştı?

Boğazköy harabelerine doğru baktı; vadinin ötelerinde inişli çıkışlı görünüşüyle yamaçlara doğru yayılıyor, üstünde yakıcı bir güneş parlıyordu. Burası, Tanrı'nın yumruğunu sıkarak işe koyulup yarattığı topraktı. Daha sonra buralarda bir ulus yaşamış, doğadaki yalçın kayaları taş bloklarla daha da yükseltip daha da yalçınlaştırmıştı. Şu anda bile karşıdaki duvar kalıntısına bakılınca dimdik yükselen kısımlardan, buranın eskiden çatıyla örtülü olduğu anlaşılıyordu. Böylesine heybetli bir yapıyı dikme hevesi ancak çok kudretli krallarda, zengin ve güçlü uluslara egemen olmuş kişilerde bulunabilirdi.

Texier, birkaç cilt tutan anıtsal eseri, "*Description de L'Asie Mineure-Küçükasya Üzerine*"yi, 1839'da ve Paris'te yayımladı. Bu eserinde şu gerçeği kabul etmek zorunda kaldığını belirtiyordu: *Boğazköy* harabeleri, büyük kültürü olan bir ulusun varlığını kanıtlamaktadır.

Fakat, 19. yüzyılın tarih bilimi, bütün MÖ 2. binyıl boyunca Küçük Asya bölgesinde böyle bir ulusun yaşadığından habersiz bulunmaktaydı.

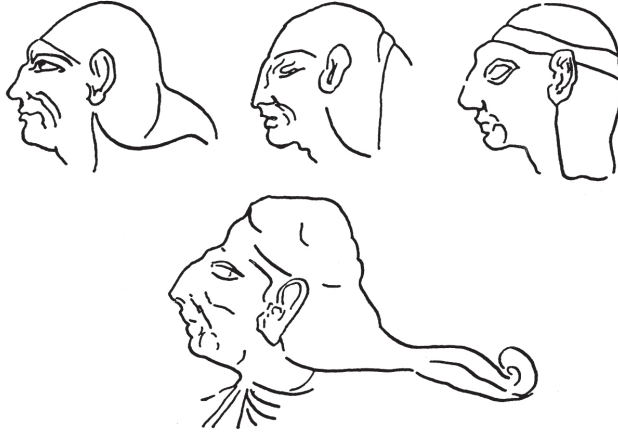
TEXIER, çağının bilimi için bütünüyle can sıkıcı olan şeyler göstermişti. Harika bir yazı ve resim malzemesi elde et, sonra da bunları açıklamak için en küçük bir dayanak noktası bile gösterme!

Görölmüş iş değildi bu ve her uzmanı daha başlangıçta çileden çıkarmaya yeterdi. O sıralarda henüz genç bir bilim olan arkeolojinin ilgisi, 1839'dan sonraki yıllarda Mısır ve Mezopotamya'da yapılmış şaşırı kazılara yönelmiş; Lepsius ve Mariette, firavunlar ülkesinde olağanüstü eserler keşfetmiş, Botta ve Layard da Asur kültürünü aydınlığa çıkarmıştı. Heyecan uyandıran bu kazılara rağmen araştırmacılar, Anadolu'daki esrarlı harabeler karşısında susup durma yoluna gide-mediler çünkü durmadan yeni haberler gelmekteydi.

Texier'den kısa bir süre sonra Hamilton, yalnızca *Boğazköy*'e gitmekle kalmamış, buradan pek uzakta olmayan *Alacahöyük*⁽¹⁾ köyünde yeni bir harabe alanı da keşfetmişti. Alman gezginleri H. Barth ile A. D. Mordtmann, 1859-1861 arasında *Boğazköy*'ü inceleyip Texier'in tıpkısı bilgiler vermişler ve onun kabataslak yaptığı planları da düzeltmişlerdi.

Fransız Langlois, aynı yıllarda Tarsus dolaylarını dolaşmıştı. 1862'den itibaren Fransız bilgini Georges Perrot, bütün Anadolu'yu kapsayan bir inceleme gezisi yapmış ve çok ilginç bir dizi yeni anıt keşfetmişti. Bu arada eski *Boğazköy* kenti sınırları içinde üstü işaretlerle kaplı eğik bir kayayı, *Nişantepe*'yi bulmuştu. Gerçi

(1) Çorum-Sungurlu'nun 24 km kuzeybatısında.

Hititler – Mısır anıtlarında böyle tasvir ediliyor.

işaretler iyice silinmiş ve yer yer taşın üstünde kazıntılara dönüşmüştü ama yine de Texier'in *Yazılıkaya*'da keşfetmiş olduğu özelliklerin aynını göstermekteydi.

Bu taşın çok önemli bir keşif sayılması gerekirdi fakat malzemenin bolluğu nedeniyle Perrot, bunu ancak ressamı E. Guillaume'un çabasıyla 1872'de yayımlamıştır.

On yıl sonra Alman Karl Humann, *Yazılıkaya*'daki birkaç kabartmanın ilk kâğıtlarını çıkardı. Arkasından da Boğazköy ören alanının doğru ölçülere göre ilk kez tam planını yapmayı başardı. Bu başarısını biraz da eski mesleğine borçluydu, zira arkeolojinin büyümesine kendini kaptırmazdan önce demir yolu mühendisliği yapmış, sonra da Bergama Sunağı kazısını bitirerek dünya çapında üne erişmişti.

1887'de Perrot, o zamana kadar Anadolu'da bulunan esrarlı anıtlarda keşfedilmiş ne varsa hepsini büyük bir toplu eserde bir araya getirdi: "*Histoire de L'Art Dans L'Antiquité-Antikçağ Sanat Tarihi*". Anadolu eserleri arasında ancak birkaç resim ve işaret kümesi hakkında bazı sanılar ileri sürebilmekteydi. Sanı dediğimiz bu görüşler, aslında ötekiler için de gerçeğin ta kendisiydiler.

1870'te iki Amerikalı, Suriye'de yaptıkları bir geziden sonra birkaç taş hakkında bilgi vermişlerdi. Söz konusu bu taş plakalar, buldukları yere göre "*Hama Taşları*" diye adlandırılmış ve Anadolu harabelerinin esrarını çözme çabasında yeni bir dönemi başlatmışlardı. Ancak Amerikalılar bu taşların hiç de asıl kâşifleri değillerdi. Bunlar, daha 58 yıl önce keşfedilmişlerdi; hem de 19. yüzyılın en ilginç gezgini tarafından.

1809 YILINDA Doğu ülkelerine özgü kılığıyla sakallı bir adam, Malta'dan Suriye'ye giden bir gemiye bindi. Adının Şeyh İbrahim olduğunu ve Doğu Hindistan Kumpanyası'nda tüccar olarak hizmet gördüğünü söylüyordu.

Suriye’de üç buçuk yıl kaldı. Çok garip bir tüccardı bu Şeyh İbrahim; kimi zaman Halep’te, kimin zaman Şam’da oturuyor, alışveriş yapacağı yerde yöresel dilleri inceliyor; tarihle, coğrafya ile ve özellikle de Kuran’la uğraşıyordu. Bu çalışmalarına, yalnız geziye çıkmak için ara veremekteydi. Güneyde Kutsal Topraklara, doğuda Fırat boylarına gitti; Antakya’da, Asi Irmağı vadisinde dolaştı; Hazreti Musa’nın kardeşi Aron’un öldüğü kutsal Hor Dağı’na çıktı; bir Habeşistan gezisinde casus diye tutuklandı, sınır dışı edildi ve Mısır’a geldi. Bir paşa, onu iki Arap doktorun karşısına oturtup sınava çekti. Bu sınavda Müslüman yasalarını bilip bilmediği, tanıtlaması gerekiyordu. Sınavı öylesine parlak şekilde başardı ki dört ay süreyle “*yasak şehir*” Mekke’ye gitme olanağını elde etti. Seksen bin hacı adayıyla birlikte Arafat Dağı’nda şeytanı taşılayıp hacı oldu. O günden sonra da adının başına “hacı” ünvanını koymak hakkını kazandı. 1817 yılında yeni bir geziye hazırlanırken, 33 yaşında Kahire’de öldü; hem hacı hem şeyh olmasının gerektirdiği saygıların hepsi kendisine gösterilerek Müslüman mezarlığına defnedildi.

Bu Şeyh Hacı İbrahim’in asıl adı Johann Ludwig Burckhardt’tır. 1784’te doğmuştu; günümüze kadar önemli diplomatlar ve tarihçiler yetiştirmiş Baselli eski bir soylu ailedendi. Ölümünden sonra Doğu ülkelerine ait orijinal el yazmalarından oluşan 350 ciltlik derlemesi ile günlük defteri Cambridge Üniversitesi’ne miras kaldı. Günlük defteri; coğrafya, eski diller filolojisi ve arkeoloji için eşsiz bir kaynak oldu. Olağanüstü ilginçlikteki bu defter taranıp yeni eserler hazırlanmıştır.

Bu çeşit kitaplardan birinde, Londra’da ve 1822’de yayımlanmış “*Travels in Syria and the Holy Land-Suriye ve Kutsal Ülkede Geziler*”de Asi Irmağı vadisindeki Hama şehrinde bir taş yüzünden kalışını anlatır. Pazarda, bir evin köşesinde bulunan bir taştır bu. Taşı şöyle tasvir eder: “*Üzerinde küçük figürler ve işaretler olan bu taş, bir çeşit hiyeroglif gibi görünüyordu ancak Mısır hiyerogliflerine de hiç benzemiyordu.*”

1822’de, Texier’in büyük eseri yayımlanmazdan 17 yıl önce, kimsenin bu sözlerden haberi olmayışı doğaldır; o yüzden de anlattığı şey, çok ilginç bir gezi macerasının olay bolluğu içinde kaybolup gitmiştir.

Aradan 58 yıl geçer; iki Amerikalı, Konsolos Augustus Johnson ile Misyoner Dr. Jessup, tıpkı Burckhardt gibi Hama çarşısını gezmektedir. Bunlar da en az Şeyh İbrahim kadar meraklıdırlar. Ve, İbrahim’in keşfettiği “*yazılı taşlar*”dan sadece bir tane değil, “*üstü bir yığın küçük figür ve işaretlerle kaplı*” üç tane taş bulurlar.

Johnson, bir yıl sonra *American Palestine Exploration Society*-Amerikan Filistin Araştırma Kurumu önünde buluntular üzerine bilgi verir; fakat elinde ne taşların kalıpları vardır ne de tıpkı eskizleri. Çünkü ellemek amacıyla taşlara yaklaşmaya kalkıştıkça her seferinde yerli halktan feryatlar kopmuş, vahşi gösteriler başlamış ve insanların yüzlerinde eyleme geçeceklerini gösteren çizgiler belirmiştir.

Tanrıların Vatanı Anadolu, yüzyıllar önce Anadolu'ya gelip olağanüstü bir uygarlık kuran ve uzun yıllar gizemli kalan Hititlerin 19. yüzyılın başlarında keşfedilmesinin heyecan verici hikâyesini anlatıyor.

Ön Asya'da 500 yıl süreyle siyasal, sosyolojik ve kültürel açıdan en önde gelen İndo-Cermen kökenli Hitit Devleti'nin çağdaşlarına oranla üstünlüğü MÖ 1200 yıllarına kadar sürmüştür. Kutsal kitaplarda da kendinden söz ettiren, buna karşılık Yunan ve Roma'ya yabancı kalmış bu büyük uygarlığın, kazılar sonucu gün ışığına çıkarılması, çağdaş arkeolojiye yeni ufuklar açmıştır.

Kurt W. Marek (C. W. Ceram) 20 Ocak 1915 tarihinde Berlin'de doğdu. 1946 yılının sonundan 1952 yılına kadar Rowohlt yayınevinin eser inceleme başuzmanı olarak çalıştı.

Arkeolojinin tarihsel gelişiminin izini süren Marek, 1945-1949 yılları arasında *Arkeolojinin Romanı: Tanrılar Mezarlar ve Bilginler*'i yazdı ve Ceram takma adıyla yayımlandı; bu eseri sayesinde dünya çapında üne kavuştu. Eser yirmiden fazla dile çevrildi ve her dilde birçok kereler basıldı.

C. W. Ceram, yurdumuza gelerek bizzat katıldığı Hititlerin keşif araştırmalarında edinilen bulgularla da 1955 yılında yine tarihe ışık tutan *Tanrıların Vatanı Anadolu*'yu yazdı.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2188-3

9 789751 421883

KDV'den muaftr